

ПРОМИСЕЛ

УДК 639.2/3

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА ПРИДНІПРОВ'Я

¹Дворецький А.І. – д. біол. н., професор

¹Катан Л.І. – д. екон. н., професор

¹Байдак Л.А. – д. филос., с. н. с.

¹Добровольська О.В. – к. е. н., доцент

¹Рожков В.В. – к. с.-г. н., доцент

²Удовицький В.О.

³Волков В.І.

⁴Стрілець Р.О.

¹Дніпровський державний аграрно-економічний університет

²Управління агропромислового розвитку

Дніпропетровської обласної державної адміністрації

³Управління державного агентства рибного господарства
в Дніпропетровській області

⁴Департамент екології та природних ресурсів
Дніпропетровської обласної державної адміністрації

Представлено модель спільних дій органів державної влади, науковців, спеціалістів рибних господарств, користувачів водних живих ресурсів, спрямовану на збільшення виробництва продукції рибної галузі Дніпропетровської області і означену як еколого-економічна стратегія розвитку рибного господарства Дніпропетровщини (надалі – Еколого-економічна стратегія). Представлена модель є попередньою спробою розробки Еколого-економічної стратегії розвитку рибного господарства Дніпропетровщини і потребує подальшої співпраці та узгодження з представниками органів влади області.

Ключові слова: рибогосподарський фонд водойм області, водні живі ресурси, водосховища, екологічно чисте товарне рибництво, індустріальна аквакультура.

Мета статті – розробка попередньої Еколого-економічної стратегії розвитку рибного господарства Дніпропетровської області, спрямованої на збільшення виробництва продукції рибної галузі області, рибогосподарський потенціал якої не реалізований повністю.

1. Оцінка сучасного стану рибницької галузі Дніпропетровщини.

1.1. Рибогосподарський фонд водойм області та його екологічна характеристика

Основний водний фонд Дніпропетровської області, який може бути використаний для вирощування риби, представлений трьома водосховищами на Дніпрі (Дніпровське площею 48,0 тис. га, Каховське – близько 40 тис. га та Дніпродзержинським – близько 28 тис. га), 291 річкою, довжиною понад 10 км, 95 середніми та малими водосховищами загальною площею водного дзеркала 21 тис. га, 1457 озерами загальною площею 5268 га та 2932 ставками площею 18,59 тис. га. Більшість цих водних об'єктів із моменту заснування (1930–1960 роки) традиційно використовувалось для вирощування риби. Але цей процес у сучасних умовах набув досить невпорядкованого характеру, а значний рибогосподарський фонд держави і області використовується лише на 30%.

Рибопродуктивність різних типів водоймищ і, над усе, якість рибної продукції залежить від екологічного стану цих водоймищ. Дослідженнями кафедри Водних біоресурсів та аквакультури Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету встановлені найбільш поширені забруднювачі Дніпровського водосховища та річок його басейну: нітрати, нітроти, азот, біогенні та органічні речовини, важкі метали, нафтопродукти, поверхнево-активні речовини, феноли, радіонукліди. Значну небезпеку являють собою хвостовища на березі р. Коноплянки, де накопичилось близько 42 млн. т. радіоактивних відходів, із яких у Дніпровське водосховище потрапляють природні радіонукліди техногенного походження. Істотним фактором забруднення водойм є і аграрний комплекс. І поверхневими змивами із сільськогосподарських угідь у водойми надходить значна кількість азоту, фосфору, калію, органічних речовин, добрив, пестицидів та мікроорганізмів (збудників хвороб тварин).

У значно меншій мірі досліджений екологічний стан малих водосховищ області. За останні роки в ряді водосховищ (Карачунівське, Шолохівське, Південне, Криворізької ГРЭС та ін.) почастишали випадки масового розвитку синьо-зелених та діатомових водоростей, так зване «цвітіння» води, яке не тільки перешкоджає веденню рибного промислу, але й спричиняє токсикоз у риб і, взагалі, погіршує санітарно-гігієнічні показники води і гідро біонтів. Особливу увагу звертає масова загибель риб-фітофагів (білого товстолобика), яка спостерігається навесні майже щорічно у водосховищах південно-східного регіону України. Припускається, що причини цього явища пов'язані з гідро-екологічними умовами, але вирішення цієї проблеми потребує спеціальних комплексних наукових досліджень. Гідро-екологічні умови ставів рибних господарств,

побудованих за спеціальними проектами і призначених виключно для вирощування риби (Петриківське, Криворізьке, Криничанське, Зеленодольське, Таромське господарства), за більшістю показників відповідають рибогосподарським нормам (ОСТ 15-372-87). Характерним порушенням майже для всіх рибгоспів є безперервна експлуатація ставових площ та ігнорування такого важливого меліоративного заходу, як виведення ставів на літування. Це призводить до замулювання водойм і надмірного заростання вищою водною рослинністю, погіршення їх санітарно-епізоотичного стану.

Ставки на малих річках – це водойми комплексного призначення, і за гідротехнічними характеристиками значно відрізняються від спеціальних рибоводних ставів. Багато з них потребують капітального ремонту і реконструкції. Лабораторний контроль за якістю води в таких ставах практично не здійснюється. Гідро-екологічний і гідробіологічний стан більшості сільськогосподарських водойм залишається невідомий.

1.2. Оцінка стану розвитку рибницьких підприємств області.

Рибодобувна промисловість.

Головним об'єктом діяльності рибодобувної промисловості області є Дніпровське водосховище. У сучасний період промислове рибальство у водосховищі здійснюється на площі 6336 га (27,6% від загальної площі водосховища). Обсяги вилову риби у Дніпровському водосховищі за останні десять років коливались у досить широких межах: мінімальні – 105-130 т, максимальні – 357-412 т, промислова рибопродуктивність змінювалась від 4,6 кг/га до 14 кг/га. Існуючий режим роботи Дніпрогесу та Дніпродзержинської ГЕС, високий рівень забруднення речовинами комунально-побутового, промислового та сільськогосподарського призначення, функціонування водозабірних споруд, безповоротне водоспоживання, складний стан із природними нерестовищами, аматорське рибальство і браконьєрство зумовили досить напружений загальний стан іхтіоценозу Дніпровського водосховища. Разом із тим кормова база водосховища знаходиться на високому рівні, особливо для рослиноїдних риб, що зумовлює досить високу загальну біологічну продуктивність водоймища. Це припускає збільшення потенційної рибопродуктивності водосховища до 30-40 кг/га і досягнення щорічного вилову риби в межах 600-800 т.

Рибний промисел у Дніпровському водосховищі базується на природному відтворенні популяцій риб (за винятком товстолоба та частково коропа), рівень якого є недостатнім і не відповідає ресурсам кормової бази у водоймі. Збільшення продуктивності промислової іхтіофауни у водосховищі можливо тільки за умов щорічного зариблення його рибопосадковим матеріалом у достатній кількості, яка повинна визначатись науковими щорічними дослідженнями.

Провідне місце в рибному господарстві Дніпропетровщини займають коропові види риб, виробництво яких перевищує 80%. В останні роки намітилась тенденція розширення видового різноманіття вирощуваних риб за рахунок використання раніше акліматизованих видів: канальний сом, піленгас та ін.

Серед водних живих ресурсів Дніпровського водосховища, крім риби, промислове значення мають також раки. Об'єми їх вилову нестабільні (0,001 т– 0,391 т.) і залежать від багатьох факторів як біотичного, так і абіотичного характеру. Для збільшення обсягів вилову цього надзвичайно цінного харчового об'єкту необхідно проведення комплексу передбачених наукою меліоративних заходів.

Щорічні загальні обсяги вилову риби в малих водосховищах (Карачунівське, Південне, водойма-охолоджувач Криворізької ТЕЦ, Макортівське, Христофорівське) за останні десять років склали в середньому 160 тонн. Під час проведення комплексу меліоративних заходів, щорічного зариблення традиційними видами риб і інтродукції нових видів, а також ефективного регулювання промислу можливо досягти збільшення об'ємів вилову риби з малих водосховищ у 2-3 рази.

Ставове рибництво.

Ставове вирощування товарної риби в області здійснюють 6 спеціалізованих рибгоспів, фермерські рибні господарства, які належали до колишнього сільськогосподарського сектору і дрібні виробники. Спеціалізовані рибні господарства використовують для вирощування товарної риби площу близько 2 тис. га, на якій отримують 1,5-2 тис. т. товарної риби. У порівнянні з 1980-ми роками обсяги виробництва риби майже у всіх рибних господарствах скоротились у 2-4 рази.

Стан фермерського рибництва області об'єктивно оцінити неможливо із-за відсутності належних відомостей за його здійсненням. На рівні області відсутній також орган із координування роботи фермерських господарств із Держдепартаментом рибного господарства. У сучасний період 377 господарств мають у своєму користуванні на правах оренди 12,8 тис. га водного фонду, з яких використовується під риборозведення 10,8 тис. га (85%). Рибопродуктивність більшості орендних ставів значно нижче рибопродуктивності ставів спеціалізованих рибгоспів, тобто їх використання здійснюється неефективно, хоча загальний фонд сільськогосподарський ставів досить значний. За умов дотримання всіх нормативно-технологічних вимог і науково-обґрунтованого режиму зариблення сільськогосподарських водойм можна отримати на їх площах до 3-5 тис. т високоякісної рибної продукції.

За останні роки рибне господарство області зазнало ряд значних змін, які зумовлені переходом галузі до ринкових відносин. Деякі з господарств

так і не змогли адаптуватись до роботи в нових економічних умовах і стали збитковими. Спад виробництва спостерігається майже у всіх рибних господарствах, обсяги вилову риб скоротились майже у 2-4 рази.

Унаслідок дорожнечі гранульованих рибних комбікормів вирощування товарної риби практично у всіх рибгоспах здійснюється тільки за рахунок природної кормової бази. Змушений перехід з інтенсивної технології риборозведення до нагульного утримання спричинив падіння рибопродуктивності нагульних ставів з 18-22 до 7-10, а в деяких рибгоспах – до 3-5 ц/га. Середня маса товарних дволіток риб становить 250-300 г проти 450-500 г за нормою. Це викликає значні проблеми в реалізації рибної продукції. Крім того, за останні роки значно зросла собівартість товарної риби. Причинами цьому, зокрема, є підвищення вартості штучних комбікормів, висока ціна природної води та електроенергії. Рибгоспи примушені зберігати об'єми набраної води і вирощувати рибу практично без здійснення водообміну у ставах, що призводить до погіршення гідрохімічного стану водойм і, як наслідок цього, затримання росту риб і зростання їх собівартості.

Окремо слід відзначити низький рівень проведення ветеринарно-санітарних та профілактичних заходів під час вирощування риби в рибгоспах і особливо в орендних фермерських ставах. Унаслідок цього все частіше стали виникати такі небезпечні хвороби риб, як краснуха, сапролегніоз, іхтіофтіріоз, лерніоз, аргульоз та ін. Їх розповсюдженню спричиняють також безконтрольні перевози риби між рибгоспами і фермерськими ставами. Хвороби нерідко викликають масову загибель риб і псуєть товарні показники їх якості.

Аматорське рибальство.

Заданими кафедри Водних біоресурсів та аквакультури Дніпровського державного аграрно-економічного університету, аматорське рибальство в області здійснює понад 200000 чоловік. Загальна площа акваторії Дніпровського водосховища, наданої для аматорського рибальства, складає 8195 га (35,6% від загальної площі водосховища). Проведені розрахунки оцінюють вилучення риби на акваторії Дніпровського, Каховського та Дніпродзержинського водосховищ на рівні 1900-2800 т щорічно, це на порядок перевищує промисловий видобуток.

У даний час фактор аматорського рибальства має не тільки позитивне значення в плані задоволення харчових потреб населення, але й негативне, оскільки спричиняє вилучення значної кількості молоді (ювенільних особин) ресурсних видів риб, що призводить до порушення процесу поповнення популяції, особливо таких цінних видів, як судак, щука та ін.

2. Основні напрямки розвитку рибної галузі в області; обґрунтування шляхів та засобів розв'язання проблеми.

2.1. Залучення дрібних і середніх рибницьких господарств області в сільськогосподарську кооперацію

Успішному функціонуванню галузі рибництва в області, зниженню витрат на виробництво і реалізацію продукції рибництва, збалансованому розвитку сільського господарства і в цілому аграрної сфери сприятиме сільськогосподарська кооперація, найважливішим напрямком якої повинен стати розвиток системи виробництва, збуту, переробки рибної продукції, матеріально-технічного постачання, кредитного, сервісного і інформаційно-консультаційного обслуговування галузі.

До переваг об'єднання в рибницький кооператив відносяться:

1) збереження членами кооперативу своєї юридичної та економічної самостійності під час створення збутового, переробного, постачальницького та інших видів обслуговуючих кооперативів, водоймищ, виробленої продукції, наявної техніки;

2) ефективне використання земельних, виробничих, трудових ресурсів, можливість спільного використання прогресивних технологій виробництва продукції, техніки, технологічного обладнання під час створення виробничого кооперативу;

3) стабільний збут виробленої членами кооперативу продукції без посередників на переробку в торговельну мережу;

4) здійснення взаєморозрахунків шляхом перерахування на рахунки членів кооперативу (особистих підсобних, селянських господарств та ін.);

5) скорочення витрат членів кооперативу на транспортування, доставку сировини до переробки і реалізації за рахунок формування більших партій продукції;

6) захист інтересів членів кооперативу і наявність права голосу на загальних зборах кооперативу під час обговорення та прийняття рішень виробничого, інституційного та економічного характеру;

7) можливість отримання державних субсидій, пільгового кредитування, оподаткування для кооперативу шляхом централізованої підготовки документів апаратом управління кооперативу;

8) можливість безоплатного отримання інформаційно-консультаційної допомоги від фахівців кооперативу;

9) формування стійкої сировинної бази і впровадження сучасної технічної переробки прісноводної риби в рибоводних організаціях;

10) раціональне використання рибних ресурсів природних водойм;

11) проведення маркетингових і логістичних досліджень внутрішнього і зовнішнього ринків риби і рибної продукції;

12) вдосконалення системи галузевих наукових досліджень в області рибництва і рибальства та підготовки професійних кадрів;

- 13) розвиток фермерського рибництва і рекреаційного рибальства;
- 14) розширення співпраці з іншими державами з питань рибогосподарської діяльності на взаємовигідній основі;
- 15) виробниче та споживче кредитування своїх членів;
- 16) надання послуг із благоустрою сільських населених пунктів;
- 17) зниження витрат на ветеринарне, технічне забезпечення, ремонт і обслуговування техніки, селекційно-племінну роботу;
- 18) забезпечення стабільної зайнятості (постійною і додатковою роботою в сезон).

Таким чином, найбільш ефективним інструментом вирішення зазначених проблем є кооперація рибної галузі з подальшим формуванням рибного кластеру Дніпропетровської області. Однак, незважаючи на вжиті заходи державної підтримки, сільська кооперація не отримала належного розвитку.

Аналіз дозволив виявити основні проблеми, що стримують їх розвиток:

- 1) недовіра виробників галузі рибництва і сільського населення до кооперування через недостатньої роботи з роз'яснення переваг кооперації і механізмів функціонування кооперативів;
- 2) низька професійна підготовка управлінського персоналу і недолік фахівців;
- 3) недостатнє стимулювання державою процесів кооперування;
- 4) порушення основних кооперативних принципів (добровільність, демократичність, 1 член = 1 голос і ін.);
- 5) об'єднання виробників сільськогосподарської продукції з метою отримання пільгового кредиту, а не для надання послуг своїм членам;
- 6) створення «лжекооперативов» в інтересах одного великого господарства, яке є ініціатором, заставодавцем, фактично власником кооперативу, розпорядником всього прибутку від діяльності кооперативу, оскільки саме це господарство здійснює закупівлю і збут продукції;
- 7) недостатнє або неліквідне заставне забезпечення;
- 8) відсутність стимулювання об'єднання виробників у рибницькі кооперативи, зокрема відсутність можливості розподілу чистого доходу кооперативу між його членами у зв'язку з некомерційним статусом кооперативу.

2.2. Фінансово-кредитне забезпечення рибної галузі

Однією з головних перешкод на шляху створення рибницьких кооперативів є недолік у потенційних членів кооперативу стартового капіталу для придбання техніки і обладнання при низькому рівні доступності кредитних ресурсів комерційних банків і відсутність значимої державної підтримки. Тому одним з основних завдань рекомендованого

механізму підвищення ефективності розвитку кооперації в галузі рибництва є формування ринку багатоканальної системи фінансової підтримки кооперативних структур за рахунок державних коштів, позабюджетних фондів, юридичних і фізичних осіб, коштів донорських вітчизняних і зарубіжних організацій.

2.2.1. Удосконалення системи кредитування і гарантування зобов'язань

Основні заходи вдосконалення системи кредитування та гарантування зобов'язань будуть спрямовані, в першу чергу, на розширення охоплення клієнтів, залучення дрібних і середніх господарств, рибницьких кооперативів.

Будуть залучені кошти з ринків капіталу для фондування приватних фінансових інститутів, зокрема кредитних товариств і рибницьких кооперативів, для подальшого кредитування суб'єктів аграрної сфери. Також будуть створені саморегульовані організації кредитних товариств і кооперативів із функцією розробки стандартів і правил діяльності, здійснення контрольно-наглядових функцій за діяльністю кредитних товариств. Із метою надання можливості підприємствам рибницької галузі реалізувати продукцію в період сезону більш високих цін буде переглянтий механізм бюджетного фінансування робіт. Дані зміни дозволять системі кредитної кооперації залучити кошти сільського населення для вирішення завдань розвитку аграрної сфери, знизити залежність кредитних товариств від державної фінансової підтримки, збільшити доступ до кредитних ресурсів широких верств сільського населення.

2.2.2. Удосконалення системи страхування ризиків

Формування системи страхування буде будуватися з урахуванням наявного досвіду, включаючи в себе обов'язкові та добровільні форми. Необхідно буде розробити проект змін і доповнень до Закону «Про страхування». Наявність ряду проблем у страхуванні в галузі рибництва вимагає певного реформування даного виду страхування. Необхідно розглянути можливість впровадження в Україні передового міжнародного досвіду страхування продукції. В якості альтернативи пропонується впровадити успішні моделі страхування сільськогосподарських ризиків. Із урахуванням міжнародної практики в системі агрострахування буде створена база даних (електронна карта) зі страхування в розрізі регіонів із метою андеррайтингу ризиків, спрощені механізми адміністрування врегулювання збитків та здійснення страхових виплат. Також заходи державної підтримки будуть надаватися ефективним фермерам, які застосовують сучасні технології вирощування продукції рибництва, в тому числі використовують механізм обов'язкового страхування в галузі рибництва. Будуть розроблені методики застосування форм добровільного

страхування під час лізингу, отриманні субсидій, кредитів на основні і оборотні кошти, необхідних у виробництві рибницької продукції та продуктів переробки. У середньостроковому плані будуть переглянуті принципи виділення субсидій із поетапним розширенням застосування страхування виробничих процесів і продукції рибництва.

2.3. Екологічно чисте товарне рибництво

Мета – отримання екологічно чистої товарної продукції розширеного асортименту, яка б забезпечувала фізіологічні потреби населення в даному харчовому продукті і відповідала в плані якості санітарно-гігієнічним нормам ЄС та інших країн світу.

Заходи з рибогосподарського використання ставів:

1) провести інвентаризацію і паспортизацію всіх водойм області, придатних для товарного виробництва;

2) розробити режими рибогосподарського використання ставів (площею більше 5 га), що розташовані в басейні річок;

3) організувати систематичний контроль за санітарним і еколого-токсикологічним станом водойм, де вирощується товарна риба;

4) провести комплексні меліоративні заходи в нагульних ставах, у випадку необхідності здійснити ремонт гідротехнічних споруд із метою створення оптимального гідрологічного і гідрохімічного режиму;

5) вивчити гідробіологічний стан водойм, призначених для товарного вирощування риби, і розробити заходи щодо оптимального використання і стимулювання розвитку природної кормової бази;

6) розробити інтенсифікаційні заходи в ставах і малих водосховищах;

7) розробити збалансований видовий і кількісний склад полікультури риб для кожного водоймища з урахуванням його гідробіологічних особливостей;

8) створити на базі окремих рибних господарств області риборозплідники з вирощування стандартного рибопосадкового матеріалу (понад 30 г) для задоволення потреб різних рибогосподарських структур;

9) для профілактики захворювань риб розробити і впровадити в товарне рибництво комплекс екологічно безпечних заходів;

10) вивчити можливості створення в області рибопереробних і копильних міні-виробництв для обслуговування рибгоспів та орендарів-фермерів;

11) упровадити замість дволітнього трилітній цикл вирощування товарної риби в ставах з низькими біопродукційними можливостями;

12) скоординувати ринок збуту рибної продукції між її виробниками на взаємовигідних умовах.

Заходи з рибогосподарського використання малих водосховищ та ставків на малих річках:

1) проведення комплексних гідрологічних, хіміко-токсикологічних, паразитологічних і гідробіологічних досліджень усіх малих водосховищ області щодо можливості використання їх у рибогосподарських цілях;

2) проведення на місцях інвентаризації фонду рибогосподарських водних об'єктів;

3) прийняття рішень органів місцевого самоврядування щодо передачі водойм в оренду суб'єктам господарювання для проведення рибогосподарської діяльності;

4) розробка наукового обґрунтування і режимів вилучення та штучного відтворення водних живих ресурсів у малих водосховищах;

5) прийняття до безумовного виконання погодження дозволів на право користування водним об'єктом (його частиною) загальнодержавного користування з органами рибоохорони. Виключити випадки надання зазначених дозволів без погодження із цими органами;

б) розробка біологічних обґрунтувань і режимів експлуатації ставків на малих річках (більше 5 га) у режимі спеціальних товарних рибних господарств;

7) забезпечення організації контролю за реалізацією рибної продукції;

8) із метою здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання – подання ними до органів статистики звітів щодо обсягів вирощування рибної продукції за встановленими органами статистики формам;

9) вивчення екологічного стану водоймищ, виявлення джерел забруднення і розробка заходів щодо їх ліквідації;

10) розробка інтенсифікаційних і меліоративних заходів для кожного водосховища окремо з урахуванням особливостей його гідробіоценозу;

11) здійснення мір із інтродукції у водойми нових об'єктів рибного промислу на підставі наукового обґрунтування;

12) щорічне проведення зариблення водосховищ рибопосадковим матеріалом згідно з розробленим режимом;

13) організація моніторингового контролю за гідрохімічним станом водосховищ;

14) організація систематичного контролю за епізоотичним станом водоймищ шляхом проведення щорічних інфекційних та паразитологічних досліджень риби.

2.4. Індустріальна аквакультура – вирощування риби в сітчастих садках, басейнах і установках замкненого водозабезпечення (УЗВ)

Мета – отримання в скорочені строки на невеликих площах садково-басейнового господарства високоякісної рибної продукції, особливо риби цінних порід.

Заходи:

- 1) провести інвентаризацію основних фондів і виявити потенційні можливості реконструкції і відновлення Придніпровського тепловодного садково-басейнового господарства;
- 2) дослідити гідрохімічний, гідробіологічний і токсикологічний стан акваторії, де будуть розміщені садкові лінії;
- 3) організувати очищення дна акваторії від мулу з подальшим використанням його як добрива для сільськогосподарських цілей;
- 4) здійснити реконструкцію інкубаційного цеху з метою збільшення його виробничої потужності;
- 5) збільшити ремонтно-маточне стадо канального сома за рахунок вирощування племінного матеріалу;
- 6) розробити і впровадити заходи щодо поліпшення умов утримання плідників, вирощування цьогорічок і товарних дворічок канального сома;
- 7) створити умови для впровадження технології вирощування в басейнах Придніпровського господарства високоцінних порід риб: осетрових, піленгаса, форелі.

2.5. Селекційно-племінна робота

Мета – отримання в розвиток племінної бази для забезпечення рибгоспів у достатній кількості високопродуктивним маточним стадом плідників риб, удосконалення існуючих і створення на науковій основі нових порід риб.

Заходи:

- 1) впровадження наукових досягнень у розвиток племінних центрів із розведення селекційних порід коропа, рослиноїдних і інших видів риб, створених на базі господарств «Криворіжрибсільгосп», «Петриківський рибгосп», «Зеленодольськриба»;
- 2) збереження і розвиток племінного стада канального сома на базі Придніпровського тепловодного господарства;
- 3) забезпечення високоякісними кормами ремонтного і маточного стада племінних порід риб;
- 4) надання держбюджетної фінансової допомоги в селекційно-племінній роботі.

2.6. Відтворення запасів водних живих ресурсів

Мета – збереження біологічного різноманіття водойм, раціональне використання наявного водного фонду, підвищення рибопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів на природній кормовій базі та збільшення уловів водних живих ресурсів (ВЖР).

Заходи:

- 1) збільшення обсягів вирощування молоді промислових видів риб на існуючих вирослих потужностях рибогосподарських підприємств та зариблення нею природних водойм і водосховищ користувачами ВЖР;

2) участь користувачів ВЖР у забезпеченні штучного розведення і зариблення рибогосподарських водойм;

3) за дорученням органів влади посилити контроль і поліпшення організації вирощування та планового зариблення природних водойм рибопосадковим матеріалом цінних промислових видів риб, а також аборигенними видами риб (судак, сом, лящ, щука тощо);

4) для неспеціалізованих приватних (фермерських) господарств, які займаються рибогосподарською діяльністю, впровадити ліцензійний дозвіл на вирощування повноцінного рибопосадкового матеріалу з метою зариблення штучних і природних водойм;

5) проведення біологічної меліорації водосховищ і водойм шляхом зариблення рослиноїдними та іншими видами риб, а також безлімітний вилов уклеї, тюльки, срібного карася;

6) визначення найбільш важливих природних нерестовищ на водоймах і забезпечення постійного моніторингу за їх станом і умовами відтворення риб;

7) упровадження в практику рибоводно-меліоративних заходів установами штучних нерестових гнізд;

8) організація суворого ветеринарного контролю за якістю рибопосадкового матеріалу, його перевезенням і зарибленням водойм згідно з вимогами ветеринарного законодавства;

9) здійснення моніторингових науково-дослідних робіт із вивчення стану іхтіокомплексу водосховищ із метою збереження їх біорізноманіття і збільшення біопродуктивності;

10) забезпечення щорічного бюджетного фінансування діяльності рибогосподарських підприємств та науково-дослідних організацій, які займаються питаннями відтворення та нарощування запасів водних живих ресурсів, а також покращенням умов їх природних популяцій.

2.7. Охорона рибних ресурсів та регулювання рибальства

Мета – підвищення ефективності і охорони рибних та інших водних живих ресурсів, їх збалансованого та раціонального використання.

Заходи:

1) здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства щодо охорони, використання, відтворення ВЖР та регулювання рибальства;

2) забезпечення дійової співпраці правоохоронних, природоохоронних та інших контролюючих органів, а також взаємодії з установами та організаціями;

3) проведення скоординованих цільових широкомасштабних акцій захисту водойм від браконьєрів та порушників правил рибальства;

4) розробка спільних заходів щодо протидії способом незаконного вилову, придбання, реалізації та перевезення риби;

5) перевірка підприємств, рибоприймальних пунктів, місцевих ринків;

6) науково обґрунтоване раціональне використання ВЖР, виконання встановлених норм, лімітів (квот) ВЖР;

7) контроль за виконанням користувачами ВЖР вимог ліцензійних умов;

8) призупинення в установленому законодавством порядку промислу та інших робіт, під час проведення яких порушуються правила рибальства та інші вимоги щодо охорони ВЖР, середовища їх існування, умов відтворення та шляхів міграцій;

9) контроль за повним обсягом вилову та реалізації рибної продукції;

10) підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення органів рибоохорони (автотранспортні засоби, сучасні судна і плавзасоби, снігоходи, засоби зв'язку та оргтехніка);

11) розмежування промислового та любительського рибальства;

12) оперативне регулювання рибальства;

13) обладнання рибозахисними пристроями (РЗП) водозабірних споруд відповідно до затверджених проектів, проведення ремонтних робіт РЗП, заміна застарілих РЗП на нові;

14) контроль за виконанням заходів із збереження сприятливих умов для існування, відтворення, міграції та зимівлі ВЖР під час розміщення, експлуатації об'єктів і споруд та проведення різних видів робіт на рибогосподарських водних об'єктах, прибережних захисних смугах та водоохоронних зонах, які можуть негативно вплинути на стан гідробіотів;

15) проведення меліоративного лову малоцінних промислових видів та спеціалізованого лову старшовікових особин рослиноїдних видів риб;

16) проведення гідромеханізованих робіт із відновлення нерестовищ, відновлення та створення зимувальних ям для туводних (аборигенних) видів риб і риб, які були вселені;

17) прискорення процесу присвоєння статусу природоохоронних об'єктів, зарезервованих в межах акваторій та суміжних ландшафтів, територіям водосховища.

2.8. Рибопереробне виробництво

Мета – задовольнити потреби населення в різноманітній рибній продукції тривалого збереження і забезпечити додатковий ринок збуту свіжої риби.

Заходи:

1) впровадження у виробництво прогресивних екологічно чистих технологій рибопереробки;

2) розширення асортименту рибних виробів;

- 3) застосування технологій безвідходного виробництва;
- 4) стимулювання імпорту морської риби і морепродуктів;
- 5) створення живорибної бази для збільшення терміну торгівлі живою рибою;
- б) координація зв'язків між рибопереробними, рибодобувними та рибо-вирощувальними підприємствами.

2.9. Розвиток комбікормової промисловості

Мета – забезпечення рибного господарства області збалансованими повноцінними, безпечними в екологічному плані комбікормами широкого асортименту на основі місцевої кормової сировини.

Заходи:

- 1) розробити спеціалізовані здешевлені рецептури комбікормів на основі місцевої екологічно чистої кормової сировини;
- 2) організувати науково-дослідний пошук альтернативних джерел тваринного білка замість дефіцитного дороговартісного рибного борошна;
- 3) поширити асортимент вітамінних та мінеральних ростостимулюючих кормових добавок, отриманих із доступної місцевої сировини (вищі водорості та ін.);
- 4) розробити систему кредитних послуг та інші можливі заходи для розширення ринку збуту рибних комбікормів;
- 5) надати допомогу рибним господарствам щодо отримання земельного фонду для вирощування і виробництва власної сировини для комбікормів.

2.10. Контроль за якістю рибної продукції та ветеринарне забезпечення

Мета – забезпечення строго ветеринарно-санітарного контролю з метою профілактики інфекційних та інвазійних захворювань риби під час її вирощування, а також контролю за якістю рибопродукції під час її реалізації населенню.

Заходи:

- 1) розробити забезпечення проведення загальних меліоративних і ветеринарно-санітарних заходів;
- 2) розробити і впровадити комплексну систему заходів профілактики інфекційних і паразитарних захворювань риб окремо для кожного рибгоспу і фермерських водойм з урахуванням їх екологічного стану та іхтіофауни;
- 3) для позбавлення водойм від сміттевої риби, яка є носієм збудників небезпечних хвороб риб, використовувати виключно біологічні заходи боротьби (підсадка хижих риб-меліораторів та ін.);
- 4) встановити постійний ветеринарний контроль за епізоотичним станом водойм, систематично проводити паразитологічне обстеження риби всіх рибницьких господарств області;

5) впроваджувати у практику рибництва нові ефективні і економічно вигідні лікувальні препарати;

6) всі перевезення живої риби, заплідненої ікри, раків та інших водних організмів здійснювати під контролем ветеринарної служби згідно з діючим ветеринарним законодавством і відповідно до ДСТУ;

7) проводити ветеринарно-санітарну експертизу виловленої риби перед її реалізацією з отриманням ветеринарного свідоцтва (Ф № 2);

8) щорічно проводити комплексне токсикологічне, радіоекологічне і бактеріологічне обстеження вирощувальної риби;

9) посилити інфекційний, паразитологічний та токсикологічний контроль за якістю риби, що імпортується в торгову мережу області;

10) упорядкувати систему ветеринарно-санітарних паспортів ставкових рибних господарств і фермерських водоймищ;

11) систематично здійснювати ветеринарно-санітарний контроль на рибопереробних підприємствах із дотримання технологічних вимог під час переробки риби та умов зберігання;

12) забезпечити державне і госпрозрахункове фінансування науково-дослідних робіт щодо розробки нових екологічно безпечних лікувальних препаратів і технологічних заходів профілактики хвороб риб.

2.11. Ціноутворення на продукцію рибництва

В умовах сьогодення продукція рибництва в Україні реалізується за різними каналами, що призводить до створення неефективного конкурентного середовища і веде до необґрунтованого завищення цін на рибні товари на кожній ділянці ланцюга (на 20-50%).

Низький рівень технологічної та технічної оснащеності потужностей виробничих і переробних підприємств зумовлює надмірні витрати на випуск рибних товарів і їх високу ціну, знижує конкурентоспроможність на внутрішньому ринку в порівнянні з імпортними, а також іншими продуктами харчування повсякденного попиту. Також серед факторів низької конкурентоспроможності у сфері рибогосподарської діяльності, в тому числі зовнішньої торгівлі, можна виділити: високий рівень роздробленості виробництва, зниження рівня запасів валютноємних водних біоресурсів у водоймах, недостатнє субсидування розвитку аквакультури, наявність значного податкового навантаження і хронічної недостатності власних і кредитних засобів.

Під час оцінки конкурентоспроможності рибної продукції домінує цінова складова частина (коливається по роках від 80 до 85%), якісні характеристики займають 12-18%, збут, реклама – 2-5%. Для рибної продукції під час оцінки конкурентоспроможності правомірно застосовувати пріоритет цінового фактора.

Однією з основних причин такої ситуації є нерозвиненість системи заготівлі та просування продукції рибництва від виробників до ринків збуту,

включаючи підприємства з переробки сільськогосподарської сировини. Посилення ролі посередників в реалізаційній мережі практично повністю виключило взаємозв'язок виробників і переробників сировини. Низькі закупівельні ціни на продукцію рибництва не стимулюють збільшення обсягів їх виробництва, що в підсумку веде до низької частки переробки рибної сировини, недозавантаженості потужностей переробних підприємств і в кінцевому рахунку – до високої частки імпорту рибних товарів.

Продукція дрібних і середніх вітчизняних виробників галузі рибництва помітно програє за якістю і упаковці і не в змозі успішно конкурувати з зарубіжними постачальниками. Організація власної переробки продукції галузі рибництва не під силу більшості господарств через брак коштів і кваліфікованих кадрів, необхідність високих витрат для виконання санітарних вимог, недосконалість податкового законодавства. Позначається відсутність власної торгової мережі, створення і зміст якої не кожному підприємству доступні.

Висновки.

1. Рибогосподарський потенціал області є досить вагомим (три водосховища на Дніпрі, середні та малі водосховища, річки, озера, ставки), але реалізований не повністю.

2. Головною причиною низької ефективності рибогосподарського процесу у Дніпропетровській області є відсутність загальної стратегії розвитку рибного господарства області, яка б визначала головні напрямки довгострокової діяльності з урахуванням природних та соціально-економічних умов, а також визначала б напрямки діяльності в забезпеченні науково-технологічного розвитку рибницької галузі області.

3. Представлена модель є попередньою спробою розробки еколого-економічної стратегії розвитку рибного господарства Дніпропетровщини.

4. Основними напрямками подальшого розвитку рибної галузі Дніпропетровщини згідно з даною Стратегією є:

1) залучення рибницьких господарств області в сільськогосподарську кооперацію з подальшим формуванням рибного кластеру Дніпропетровської області;

2) фінансово-кредитне забезпечення рибної галузі, що включає систему кредитування галузі та систему страхування ризиків рибогосподарств;

3) екологічно чисте товарне рибництво;

4) індустріальна аквакультура – (вирощування риби в сітчастих садках, басейнах і установках замкненого водозабезпечення (УЗВ);

5) проведення селекційно-племінної роботи;

6) відтворення запасів водних живих ресурсів;

7) охорона рибних ресурсів та регулювання рибальства;

8) розвиток рибопереробного виробництва;

9) розвиток комбікормової промисловості;

10) контроль та ветеринарне забезпечення якості рибної продукції;

11) регулювання ціноутворення на продукцію рибництва.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИДНЕПРОВЬЯ

¹Дворецкий А.И.

¹Катан Л.И.

¹Байдак Л.А.

¹Добровольская О.В.

¹Рожков В.В.

²Удовицкий В.О.

³Волков В.И.

⁴Стрелец Р.О.

¹Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

²Управление агропромышленного развития

Днепропетровской областной государственной администрации

*³Управление государственного агентства рыбного хозяйства
в Днепропетровской области*

⁴Департамент экологии и природных ресурсов

Днепропетровской областной государственной администрации

Представлена модель совместных действий органов государственной власти, ученых, специалистов рыбных хозяйств, пользователей водных живых ресурсов, направленная на увеличение производства продукции рыбной отрасли Днепропетровской области и указанная как эколого-экономическая стратегия развития рыбного хозяйства Днепропетровщины (далее Эколого-экономическая стратегия).

Представленная модель является предварительной попыткой разработки Эколого-экономической стратегии развития рыбного хозяйства Днепропетровщины и требует дальнейшего сотрудничества и согласования с представителями органов власти области.

Ключевые слова: рыбохозяйственный фонд водоемов области, водные живые ресурсы, водохранилища, экологически чистое товарное рыбоводство, индустриальная аквакультура.

ENVIRONMENTAL ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY FISHERIES TRANSPORTATION

¹Dvoretzkyi A.I.

¹Katan L.I.

¹Baidak L.A.

¹Dobrovolska O.V.

¹Rozhkov V.V.

²Udovytskyi V.O.

³Volkov V.I.

⁴Strilets R.O.

¹Dnipro State Agrarian and Economic University

²Agro-Industrial Development Department of Dnipropetrovsk Regional State Administration

³State Agency of Fisheries in Dnipropetrovsk Region

⁴Department of Ecology and Natural Resources of Dnipropetrovsk Regional State Administration

The model of joint actions of state authorities, scientists, fishery specialists, users of aquatic living resources, aimed at increasing the production of products of the fish industry of Dnipropetrovs'k region and referred to as the ecological and economic strategy for the development of the fishing industry of Dnipropetrovsk region (hereinafter the Ecological and Economic Strategy) is presented.

The presented model is a preliminary attempt to develop the Ecological and Economic Strategy for Fisheries Development in Dnipropetrovsk and requires further cooperation and coordination with representatives of the oblast authorities.

Key words: fishery fund of reservoirs of the region, aquatic living resources, reservoirs, ecologically pure commodity fish farming, industrial aquaculture.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про тваринний світ». 2002.
2. Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» 2003 .
3. Закон України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 р.» 2004.
4. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» 2011.
5. Програма розвитку рибного господарства Дніпропетровської області на період до 2010 року. Дніпропетровськ, 2006.
6. Програма розвитку рибного господарства Дніпропетровської області на 2010–2014 роки. Дніпропетровськ, 2010.
7. Байдак Л.А., Дворецький А.І. Техногенно трансформовані прісноводні екосистеми. Ретроспективний аналіз досліджень (30-ті – 90-ті рр. ХХ ст.). Наукова монографія. Д.: ЛПРА, 2017. 208 с.
8. Дворецький А.І. Концепція розвитку рибного господарства Дніпропетровської області. Рыбное хозяйство Украины. 2005. № 2. С. 47–50.
9. Дворецький А.І., Байдак Л.А. Сільськогосподарське рибництво Дніпропетровщини. Бібліографічний покажчик літератури. Д., 2015. 50 с.
10. Дворецький А.І., Тарасюк С.І., Дерень О.В., Заярко О.І. Біологічні основи годівлі риб. Монографія. Д., 2016. 187 с.
11. Запорожское водохранилище / отв. ред. д.б.н., проф. А.И. Дворецкий, к.б.н., доц. Ф.П. Рябов. Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2000. 172 с.
12. Озиранский Ю. Современное состояние рыбохозяйственной отрасли Израиля. Рибогосподарська наука України. 2017. № 1. С. 6–28.
13. Тлумачний словник-довідник з рибництва. Науково-навчальне видання / А.І. Дворецький, І.М. Шерман, М.А. Сидоров, Д.М. Масюк, Л.А. Байдак, І.В. Гоч, В.В. Рожков, В.О. Сапронова. Д.: ЛПРА, 2018. 265 с.
14. Яркіна Н.Н. Стратегия управления рыбохозяйственной деятельностью. Экономика Украины. 2014. № 2(619). С. 63–70.